

steps of expertizing and defense of cadidate dissertations in the specialty 07.00.01 - History of Ukraine, to receiving and full realization of the right to the same examination and defense of the specialty dissertation papers, prepared for obtaining Doctor and a Candidate of Historical Sciences scientific degrees.

Key words: *Ministry of Education and Science of Ukraine, Ivan Ohiienko Kamianets-Podilskyi National University, Faculty of History, composition of the specialized academic council, dissertation, defense procedure, discussion*

Одержано 15 серпня 2018 року

УДК 902.2:378.4.093.5:94(477.43-21)К-ПНУ

А.Ф. Гуцал, В.А. Гуцал

Археологічні експедиція та лабораторія археології історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

У статті йдеться про історію археологічної експедиції та археологічної лабораторії історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, яка розпочалася у 1963 р. За період свого більш ніж півстолітнього функціонування експедицією досліджено десятки різночасових поселень, городищ, поховальних і культових пам'яток на території Середнього Подністрів'я в межах Хмельницької, Вінницької, Тернопільської і Чернівецької областей. Особливо важливі результати отримані при розкопках таких старожитностей як Ружичанський могильник черняхівської культури, багатощарове поселення в Бакоті, могильник раннього залізного віку і багатощарове селище у Бернашівці, кургани у Теклівці, Шутнівцях, Колодіївці, Спасівці, городищі раннього залізного віку у Рудківцях і давньоруському городищі у Губині та ін. Матеріали досліджень опрацьовувалися науковою археологічною лабораторією, оприлюднені у ряді монографій і статей, лягли в основу написання дисертацій, магістерських та курсових робіт, були предметом дискусій на різного роду наукових форумах нашої країни і за рубежем. У Кам'яці-Подільському, завдяки існуванню експедиції, сформувалася наукова археологічна школа. З неї

вийшло чимало спеціалістів-професіоналів, які працюють у навчальних закладах, музеях, у сфері охорони старожитностей.

Ключові слова: *Кам'янець-Подільський, університет, археологія, експедиція, лабораторія, конференція, розкопки, пам'ятка, гурток.*

Археологічна експедиція Кам'янець-Подільського національного університету ім. І.Огієнка розміняла вже шостий десяток років свого існування, але предметом всестороннього вивчення вона ще не стала. З цього приводу маємо лише деякі окремі статті. Так, І.Винокуром були зроблені короткі підсумки її 30-річної роботи [1]. Більш ширше наукові здобутки висвітлювались в роботах В.Мегея та В.Гуцала [2; 3; 4], деякі узагальнення знаходимо у статтях Л.Баженова [5; 6 с.8-12], О.Завальнюка [7, с. 34-35, 55], С.Копилова [8], утім окремої роботи, яка б торкалась історії археологічної експедиції досі не існує.

То ж метою статті є дослідження історії формування та механізму діяльності цього одного із найстаріших наукових осередків Кам'янець-Подільського національного університету.

Історія археологічної експедиції розпочинається з 1963 р., коли на запрошення завідувача кафедри історії Л.Коваленка та ректора І.С. Зеленока на посаду асистента кафедри історії до Кам'янець-Подільського педагогічного інституту приїхав молодий археолог І.Винокур, який нещодавно у ленінградському відділенні Інституту археології АН СРСР захистив кандидатську дисертацію.

З перших же місяців його перебування у Кам'янці-Подільському відбулось його знайомство з місцевими старожитностями і розпочалася реалізація задумів щодо їх вивчення. Першими об'єктами досліджень стали могильник черняхівської культури III-IV ст. н.е. в с. Раковець-Чеснівський Збарзького району Тернопільської області [9], язичницький комплекс у с. Ставчани Новоушицького району Хмельницької області [10], та пам'ятки літописної Бакота Кам'янець-Подільського р-ну [11], безліч розвідок у інших районах [12; 13; 14] тощо.

Основне ядро пошуковців склали студенти 2-3 курсів історико-філологічного факультету Кам'янець-Подільського педінституту [15] та студенти – практиканти Ленінградського та Чернівецького університетів [16]. У 1963 р. експедиція дослідила жертovníк комарівської культури біля с.Гораївка і курганний могильник біля с.Студениця Кам'янець-Подільського р-ну [17, с.9-12; 18, с.24]. Упродовж трьох і років, спільно із Кам'янець-Подільським історичним музеєм досліджувався середньовічний палац в с.Бакота, де відкриті

фундаменти, кам'яна підлога, фрагменти декору тощо. На основі зібраних матеріалів дану споруду датовано XIV-XV ст. [18, с.229-233].

За словами І.Винокура в той час були визначені магістральні напрями самостійних археологічних досліджень експедиції, в основі яких, перш за все, лежали пошуки й вивчення ранньослов'янських пам'яток першої половини I тис. н.е. на території Поділля і Волині [1. с. 78].

Оцінивши перші результати та перспективи археологічних досліджень, та взявши до уваги плани з будівництва гідроакумулюючої електростанції на Дністрі, що в майбутньому мало призвести до затоплення берегової зони особливо багатой на давні пам'ятки, І.Винокур виступив із пропозицією створення на базі інституту принципово нової наукової структури, яка б відповідала потребам часу, а саме – постійно діючої археологічної експедиції.

З цього приводу восени 1964 р. на кафедрі історії відбулось відкрите розширене засідання, в роботі якого взяли участь також краєзнавці, археологи та всі ті, хто цікавився давнім минулим Поділля [20, арк.23-25]. У вступному слові І.Винокур підкреслив, що Поділля та Середнє Подністров'я є спільною територією для Хмельницької, Тернопільської і Чернівецької областей, тому експедиція має охоплювати увесь Придністровський регіон і бути комплексною. Це могло втілитись в життя лише об'єднанням усіх зусиль як центральних так і регіональних наукових та освітніх установ. Такий симбіоз, при вмілому керівництві, сприяв би найширшому залученню додаткових людських та фінансових ресурсів. Для координації робіт пропонувалось створити експедиційну Раду, яка окрім поточних питань могла б вирішувати й такі, що стосувались би доцільності й послідовності тих чи інших досліджень. Беручи за основу роботи експедиції тему «Археологічне вивчення Середнього Подністров'я», планувалось створити два структурні підрозділи, які б займались первісною та слов'яно-руською археологією [19, арк. 23 зв; 13].

Дані тези викликали жваве обговорення в колі присутніх Б.Тимошук, тодішній заступник директора Чернівецького музею, виступив за такий формат, відзначивши, що міністерство культури також підтримує дані пропозиції, але в штат експедиції необхідно залучити етнографів і «це буде перше подібне об'єднання, куди зможуть увійти кілька установ, що сприятиме проведенню не тільки більш якісних досліджень, але й в подальшому значно розширить видавничі можливості» [19, арк.23 зв].

В зв'язку з цим наукові співробітники Кам'янець-Подільського музею Т.Сис та І.Зільманович виступили з пропозицією долучення до

експедиції художників, архітекторів, музикантів, які б значно підсилили збір відповідного етнографічного матеріалу [19, с.24]. Завідувач кафедри Л.Коваленко запропонував назвати таке утворення «Подільська археологічно – етнографічна експедиція» та відкрити при інституті археологічну лабораторію [19, с.24 зв.].

Завідувачка історичним музеєм Чернівецького університету Л.Вакуленко та науковий співробітник Тернопільського музею Е.Харитонова загалом також підтримали пропозиції І.Винокура як такі, що будуть сприяти підготовці та становленню в регіоні професійних археологів [19, с.23 зв., 24].

В процесі засідання були заслухані та обговорені різні пропозиції та ухвалені такі рішення: 1.Створити на громадських засадах на базі Кам'янець-Подільського педінституту, Кам'янець-Подільського історичного музею – заповідника, Хмельницького, Тернопільського та Кременецького краєзнавчих музеїв «Постійно діючу археолого-етнографічну експедицію». 2. Просити директора Інституту археології АН УРСР С.Бібікова взяти на себе її загальне керівництво, а І.Винокура бути його заступником. 3. Звернутись до АН УРСР щодо відповідного оформлення експедиції. 4. До її складу залучити етнографів [19, с.24 зв.].

Для вузу це було абсолютно новим явищем. На плечі молодого науковця звалився чималий тягар організаційних питань. Потрібно було придбати різноманітне експедиційне спорядження. Значну допомогу в усякого роду організаційних питаннях, в перші роки становлення експедиції, надавали безпосередньо місцеві партійні організації КПУ [20, с.9]. І.Винокур звертався з відповідними листами в обкоми, райкоми партії, ті в свою чергу зв'язувались із військовими частинами, з яких в рамках шефської допомоги надходили такі необхідні намети, лопати тощо. Така схема була задіяна відносно сільськогосподарських об'єднань, яким за рекомендацією райкому партії пропонувалося виділити з колгоспної комори певну кількість продуктів, що значно підсилювало скупий експедиційний раціон. Крім цього приходилось домовлятися з інститутськими господарниками про транспорт, придбання реманенту і фінансування інших нагальних справ. Керівництво навчального закладу, зважаючи на значення таких досліджень для розвитку інститутської науки всіляко підтримувало порив нового викладача. Були зроблені зміни в навчальному плані вузу і з 1965 р. вводилася обов'язкова навчальна археологічна практика студентів 1 курсу історичного відділу, яка стала органічною складовою частиною археологічної експедиції, координаційний центр якої знаходився при кафедрі історії. Важливо, що з розумінням

ставився до цього і весь колектив новоствореного історичного факультету на чолі з деканом А.Копиловим [20, с.9]. Відразу ж було складено кошторис та закуплено необхідне обладнання для створеного кабінету археології, що включав у себе виставковий зал з археологічними експонатами і лабораторію для камеральної обробки археологічних матеріалів, які розмістилися на четвертому поверсі щойно відремонтованого після війни навчального корпусу по вул. Московській (нині Огієнка, 60) [19, с.17, с.36]. Завідувачем кабінетом став старший лаборант В.Драненко, в обов'язки якого входило опанування фотосправою та участь у навчальній та науковій роботі кафедри [19, с.28].

Так поступово експедиція вступила в буденну ритміку свого функціонування.

З 60-х років розпочалися дослідження в межах Старого міста, за час яких згодом були відкриті старожитності XII-XIII ст., залишки дерев'яних конструкцій XIV-XV ст., фундаменти XVI-XVIII ст. Отримані архітектурно-археологічні матеріали дали можливість з'ясувати історичну топографію міста, його забудову, а також систематизувати цей матеріал і дати відповіді на ряд питань, пов'язаних з історичним минулим міста [21; 22; 23; 24; 25].

У 1964-1966 рр. біля с.Ружичанка Хмельницького р-ну вивчалось поселення і могильник черняхівської епохи. Під час дослідження могильника було виявлено 73 поховання (34 трупопокладення, 38 трупоспалень і 1 кенотаф). Трупоспалення були в урнах та ямах. Цікаво, що тут зафіксовані так звані потурбовані захоронення. Цей обряд, мав магічне значення і був поширений на черняхівських могильниках [26; 27; 28, с.35-77].

В 1966 р. було досліджено залишки жертovníка скіфського часу біля с.Бедриківці Городоцького р-ну. Він являв собою кам'яне мощення діаметром 5м. На ньому були виявлені кістки тварин, попіл та фрагменти кераміки VI-V ст. до н.е. [29, с.12].

В 1967 р. проведено розкопки черняхівського некрополя біля с.Рідкодуби Хмельницького р-ну. Відкрито 10 захоронень (5 трупопкладень і 5 трупоспалень в ямах) [30; 31, с.1-4].

В с.Устя Кам'янець-Подільського р. у 1968 р. досліджено ранньослов'янське поселення та черняхівські трупопокладення і трупоспалення в ямі й урні. Слід відмітити, що деякі з них в облаштуванні могили мали кам'яні деталі, що не характерно для цієї культури [32, с.8-14].

До числа найбільш вивчених експедицією ранньослов'янських пам'яток середини VI-початку VIII ст. н.е. належить селище поблизу

м. Городок, розкопки якого проводилися у 1966-68 рр. під керівництвом О.Приходнюка. Було відкрито 27 житлових і 5 господарських споруд, 13 ям-погребів, 5 вогнищ та культову споруду. Всі житла, окрім одного, виявилися напівземлянками, заглибленими в ґрунт на 0,6-1,1 м. Всередині знаходилася піч, складена із каміння, але у двох випадках вона замінена вогнищами з кам'яною основою. Печі, як правило, розташовувалися в одному із кутів житла, іноді в центрі. Вони квадратні чи прямокутні, зрідка овальні. Черені глиняні. Стінки споруджувалися з необроблених каменів, без будь-яких зв'язуючих розчинів. Більше каміння складало основу печі, менше – її верх. Димарів не було. Нерідко у приміщенні разом з печами виявлені і вогнища. Їх розводили на долівці в тих випадках, коли посудина не поміщувалася у печі. Будівля № 10 із Городоцького поселення, яка, порівняно з іншими, збереглася краще, дала можливість відтворити її зовнішній вигляд. Це була напівземлянка, зрубні стіни якої на всю висоту монтувалися із горизонтально покладених колод, скріплених між собою по кутах. Зсередини стіни могли обмащуватися глиною, велика кількість якої збереглася у житлі. Дерев'яний каркас двосхилого даху покривався солом'яною чи очеретом [29, с.4-10; 31, с.4-13; 32, с.1-8; 33].

У 1973 р. здійснено розкопки кургану поблизу с.Редвинці Хмельницького району. При розчистці знайдено залізний наконечник списа, бронзові наконечники стріл, а також деталі кінської вуздечки (налобник, пряжки, кільця та ін.). Слідів поховання в насипу могили не виявлено, тому вважається, що це кенотаф. За інвентарем даний комплекс датується V-IV ст. до н.е. [34, с.50-51].

У 70-х рр. проведено розкопки слов'янського поселення біля с.Конилівка Кам'янець-Подільського р-ну. Відкрито наземні та заглиблені житла каркасно-стовпової конструкції, господарські ями, опалювальні споруди, зібрано ліпну і гончарну кераміку. Привертає увагу уламок посуду, на якому зображено знаки рослинності, води, а також фігуру оленя – мотиви, які допомагають краще зрозуміти духовну культуру та світогляд черняхівських племен [35, с11-12].

Треба сказати, що ці роки в плані археологічних пошуків були особливо активними. Уряд розпочав втілення в життя давніх планів будівництва висотної греблі Дністровської ГАЕС. В результаті розливу водоймища, під водою мали опинитися десятки тисяч гектарів низинних земель, всіяних сотнями різночасових (від раннього палеоліту до пізнього середньовіччя) старожитностей. Для їх дослідження сюди з'їхалися відомі археологи з Києва, Львова, Москви, Ленінграда. На той час Середнє Подністрів'я стало свого роду

археологічною Меккою. Експедиція Кам'янець-Подільського педінституту завжди підтримувала контакти із різними науковими школами надаючи різнопланову, як інтелектуальну так і матеріальну допомогу [36-50].

Протягом 1969-1980 рр. велись широкі стаціонарні дослідження багатoshарового поселення, що знаходилося за 2 км південно-східніше с. Бакоти в урочищі На Клині. Тут відкриті об'єкти, які належать до кількох культур. До черняхівської епохи віднесено 16 наземних і 38 напівземлянкових жител, які побутували синхронно. В середині будівель відкриті печі-кам'янки, глинобитні печі та вогнища. Виявлено також залишки залізобобного виробництва, гончарні горни, окремі господарські приміщення та капище – жертвник. Цікавими виявилися і об'єкти V-VII ст. н.е. За матеріалами розкопок було простежено, що складові елементи черняхівської культури виявилися успадкованими слов'янським населенням V-VII ст. н.е. Стало зрозуміло, що ніякого хронологічного розриву середини I тис. н.е. в розвитку східного слов'янства, як вважалося раніше, не було. Цей важливий висновок згодом підтвердили роботи інших вчених. На селищі в урочищі На Клині археологічною експедицією вузу виявлено і досліджено також ряд житлово-господарської споруд VIII-XIII ст. Вони характерні для старожитностей цього часу з регіону Середнього Подністров'я та суміжних територій Південно-Західної Русі. Матеріали з Бакоти були узагальнені І.Винокуром у серії статей та окремою монографією [18].

У 1972 році розпочалися розкопки, найбільшого на Правобережжі, городища передскіфського часу біля с. Рудківці Новоушицького району, які з незначною перервою тривали до 1981 р. Пам'ятка, площею понад 120 га, розташована на плато, яке піднімається на 150 м над рівнем Дністра та на крутому схилі, що відходить від плато і стрімко опускається до самої води. На городищі відкриті залишки житлових і господарських будівель, зібрано багату колекцію кераміки, знарядь праці, окремі зразки зброї. Встановлено, що життя на городищі тривало з кінця X до початку VII ст. до н.е. і було припинене в результаті скіфської експансії. Городище було визначним адміністративним, економічним та культурним центром великого племінного об'єднання Середнього Подністров'я. Виконані експедицією роботи були дуже своєчасними. На сьогодні нижня частина пам'ятки на висоту 50 м повністю розмита водоймищем Дністровської ГАЕС і руйнівні процеси продовжуються [51; 52].

Помітні сторінки в історію експедиції вписали дослідження Бернашівки. Це непримітне село на Вінничині загубилося посеред

глибокого каньйону річки Жван при самому злитті її з Дністром. Природні умови місцевості такі, що людність тут селилася завжди. То ж не дивно, що околиці цього населеного пункту рясніють об'єктами археології будь-якого часу. Досить сказати, що найдавніше в Україні поселення трипільської культури відкрите саме тут. Поряд з ним на придністровських терасах тісняться селища чорноліської культури, скіфської епохи, рубежу н.е., черняхівських, ранньослов'янських та давньоруських племен. Є і захоронення у вигляді ґрунтових та курганных могильників. Подальшому існуванню всіх їх загрожувало спорудження ГАЕС. Тому не дивно, що їх порятунок став справою кількох експедицій.

Кам'янецький загін археологів працював у Бернашівці протягом 1977-1978; 1987-1992 рр. Проводилися розкопки культурних нашарувань багатьох періодів. Знаковим, наприклад, стало дослідження першого в регіоні могильника і курганів ранньозалізного віку [53; 54; 55], ранньослов'янських житлових і господарських споруд тощо [56]. Однак, епохальним для слов'янської археології було відкриття майстерні ювеліра, де виявилися залишки приміщення з пічкою, знаряддя плавильника та 64 кам'яних форм для відливання різноманітних прикрас. Серед них трапилася і форма для виготовлення п'ятипалої фібули. Цим було доведено місцеве виробництво таких фібул і завершено тривалу дискусію в середовищі вчених з цього приводу [57].

На початку 80-х років розпочалися підготовчі роботи, а за ними і безпосереднє будівництво Хмельницької АЕС. Значна територія Ізяславщини в басейні річки Горинь, потрапляла під затоплення. Там були зафіксовані пам'ятки, серед них і група курганів поблизу с. Дорогоща, яким загрожувало повне знищення. Було прийнято рішення негайно розпочати рятівні дослідження. У 1985 р. експедицією проведено розкопки могильника. Досліджено 6 курганів з 11 похованнями: із них 10 — трупопалень в урнах і ямах і 1 трупопокладення. Знахідки представлені горщиками, мисками, кремневими списами, сокирами, серпами, бронзовими браслетами й шпильками тощо. Кургани належить до тшинецько-комарівської культури XVI-XV ст. до н.е., яка формувалась на місцевій основі при відповідній трансформації попередніх старожитностей та під впливом сусідніх груп пам'яток. Вчені пов'язують їх із праслов'янським населенням [58; 34, с.37].

Протягом 1985-1987 рр. проведено дослідження Бушанського скельного храму, де рельєфом зображено ритуальну сцену. У центрі постать жерця в молитовній позі, звернена до дерева, на одній із гілок

якого сидить півень (у слов'ян – “віщий” птах). Позаду людини на підвищенні вибиті фігури оленя з гіллястими рогами, а вгорі між рогами і півнем – чітко обрамлений прямокутник з рештками нерозбірливого напису. Щодо дати функціонування цього комплексу, то висновки дослідників розбігаються. Скоріш за все скельний храм використовувався протягом IV-VI ст. н.е. [59]. Загалом у Середньому Подністров'ї під час розкопок і розвідок відкрито понад 30 пунктів, які пов'язані із давніми культами й віруваннями [17, с.11-12; 31, с.13-15; 60].

У 1987 р. університетом проводилися розкопки давньоруського городища і могильника біля с.Іванківці Городоцького р. Хмельницької обл. Під час дослідження городища з'ясовано забудову центральної площадки, здійснено розріз валу, зібрано кераміку та інші побутові речі. Розкопано один курган, в якому виявлено захоронення здійснене за обрядом трупопокладення [61].

З середини 80-х років стало правилом регулярно вести розкопки курганів VII-VI ст. до н.е. Ця необхідність, серед іншого, була викликана ще й тим, що ці пам'ятки в результаті дії природних і антропогенних факторів зараз швидко руйнуються. Експедиція змогла дослідити більше 50 насипів в околицях сс. Тарасівка, Чабанівка, Шутнівці, Малинівці, Колодіївка, Теклівка, Спасівка на території Кам'янець-Подільського та Городоцького районів. В результаті маємо важливі відомості відносно соціально-економічного, культурного та духовного життя місцевого населення зазначеного періоду. Зокрема, завдяки новій інформації склалося повне уявлення про характер таких поховальних споруд як дерев'яні склепи, які з VII ст. до н.е. почали масово зводитися у курганах для захоронення представників заможної верстви населення. Залежно від статусу похованого, склепи мали різні розміри і відрізнялися конструкцією стін, кількістю опорних стовпів, внутрішнім убранством тощо. Вияснено, що така гробниця тривалий час залишалася відкритою і виконувала функцію храму, а потім спалювалася [62-70].

В 1992-1993 рр. експедиція провела розвідкові розкопки в м. Полонному. Було простежено історичну топографію міста. Отримані археологічні матеріали з трьох городищ говорять про те, що місто існувало починаючи з XI ст [71].

У 1994 р. спільно з експедицією Хмельницького обласного краєзнавчого музею були проведені археологічні розкопки в м.Ізяславі. Під час дослідження городища були виявлені археологічні матеріали (кераміка, браслети, шиферні пряслиця, ювелірні вироби, наконечники стріл, плінфа, а також брущата цегла), що дають можливість разом з

літописними згадками про місто та стратиграфією думати, що м.Ізяслав уже існувало наприкінці XI ст. [72]. Отже, дослідження літописних міст підтвердило час їхнього існування у давньоруські часи.

У 1995 р. спільною експедицією із Хмельницьким краєзнавчим музеєм проведені розкопки могильника давньоруського часу поблизу с.Сокілець Дунаєвського р. Розкопано два кургани. Отримані археологічні матеріали дають можливість датувати могильник XI-XII ст [73].

В числі пам'яток, яким експедиція приділяла багато уваги було літописне Губинське городище XII-XIII ст., дослідження якого велися впродовж 1997-2016 р., спочатку під керівництвом І.Винокура, а з 2007 рр. – В.Якубовського. З 2003 р. до робіт приєднався колектив студентів – істориків Житомирського університету. Ця пам'ятка розміщена на правому березі р. Случ в урочищі Замок. Русло річки і складна система оборонних споруд надійно захищали городище в період небезпеки. Багаторічними розкопками охоплено значну площу, з'ясовано характер житлової забудови та фортифікаційних комплексів. Зібрано значний речовий інвентар, серед якого чимало землеробських знарядь, предметів побуту, зброї, кінського і вершницького спорядження, речей культового призначення. Інтерес становлять п'ять скарбів ювелірних прикрас. У їх складі срібні скроневі кільця, персні, браслети, сережки з кулястими намистинами, орнаментованими сканню і зерню, намистини із скла, бронзи і кераміки, кам'яний хрестик, бронзовий чотирикінцевий хрест-складень з прямокутним перехрестям, бронзові підвіски – медальйони, срібні колти і рясна (ланцюжки для підвішування колтів). Прикраси засвідчують високий рівень розвитку ювелірного виробництва і тісні зв'язки мешканців городища з такими містами як Київ, Чернігів, Галич та ін. [74-79].

Велика кількість зібраних артефактів, їх кваліфікована камеральна обробка та необхідність, надавати в Інститут археології НАН України щорічні наукові звіти за результатами розкопок, вимагали закріплення за створеним у свій час кабінетом археології ще однієї штатної одиниці. В подальшому у 1977 р. кабінет було розширено до навчально-дослідної лабораторії, яка з 2003 р. отримала статус науково-дослідної. В різний час її очолювали О. Приходнюк, Б.Кушнір, М.Слободян, А.Гуцал, І.Щегельський, В. Накоп'юк, М.Петров, В.Мегей. В її складі на різних етапах також працювали В. Михайлов, В. Козлюк, О.Гурський, С.Тимчук.

Одночасно з експедицією і кабінетом розпочав діяти студентський археологічний гурток. До цього про археологію на

факультеті мали слабе уявлення. Факультетська молодь із зацікавленням сприйняла такий, незнаний раніше, напрямок наукової роботи, то ж бажаючих долучитися до неї було достатньо. Гурток приваблював своєю новизною та можливістю, навіть для першокурсників, в буквальному сенсі відразу долучитись до науки, відчути себе, хай навіть маленьким, але таким необхідним гвинтиком у великому дослідницькому проекті. Тематика досліджень була орієнтована на поглиблене вивчення давньої історії Поділля, пріоритетом виступала історія раннях слов'ян.

Вже за короткий час члени гуртка стали брати участь в роботі різного роду наукових форумів. Так, вже у 1966 р. на XII Всесоюзну археологічну конференцію в Ужгороді були відряджені А.Гуцал і В.Якубовський [80]. Регулярними стали виїзди на Всесоюзні студентські археологічні конференції у Москву. Лише протягом 1967-1968 рр. на цих зібраннях виступили С.Нізович, С.Стороженко, А.Троян, А.Гуцал [81; 82; 83, с.36; 84, с. 54; 85, с.33;]. У наступні роки з цією ж метою столицю відвідали В.Крушельницький, В.Козачук, В.Гарбуз, О.Надвірняк, О.Погорілець, В.Рижак, В.Якубовський [86, с.41]. Завдяки цьому про студентську археологію Кам'янець-Подільського стало відомо далеко за його межами.

Намагалися гуртківці заявити про себе і на форумах регіонального рівня. Наприклад, на конференції 1975 р. у Кишеневі побували В.Мегей, О.Бітковський, О.Жмурко, В. Собчук. За підсумками її роботи доповідь О.Бітківського була рекомендована до участі у Всесоюзній археологічній конференції студентів у Москві [87, с.34]. У 1976 р. міжвузівська археологічна конференція навчальних закладів України, Молдавії та південного заходу РРФСР проходила в Дніпропетровську. З наших туди відправились В. Афіцький, О.Бітковський, В.Собчук. На пленарному засіданні роботи О.Бітківського та В. Собчука були визнані кращими та рекомендовані для представлення на Всесоюзному форумі в Москві [88, с.93; 89; 90]. У 1978 р. регіональна міжвузівська археологічна конференція, за участю наших представників П.Цегляка, В.Москалюка, Б.Строцення і В.Афіцького, відбулась у Чернігові. Доповіді П.Цегляка В.Москалюка і Б.Строценя рекомендовані до участі у Всесоюзній конфереції [91]. Виступи кам'янецьких гуртківців звучали на конференціях молодих дослідників у Києві, Вінниці, Сімферополі, Махачкалі, Одесі, Чернігові, Тамбові і інших містах [92, с.49; 93, с.50; 94, с.32; 95, с.69; 96, с.58; 97, с.36, 52, 118, 150, 163; 98, с.124, 131].

Студенти намагалися не пропускати і подільських історико-красознавчих конференцій, які проводились на Хмельниччині та сусідніх областях [92, с. 42; 99, арк. 6; 100, арк. 4; 101; 102].

Через якийсь час з'явилися можливості проводити молодіжні археологічні форуми і у Кам'янці-Подільському. Однією з перших на цьому шляху була республіканська історико-археологічна наукова студентська конференція «Східнослов'янські племена і Київська Русь» [103, с.165-166]. Вона відбулась у вересні 1978 р. в стінах історичного факультету. В її роботі окрім кам'янчан прийняли участь студенти історичних факультетів Вінницького, Івано-Франківського, Київського, Полтавського педагогічних інститутів, Донецького, Львівського, Чернівецького та Ужгородського університетів та група студентів кафедри археології Люблінського університету (Польська Народна Республіка). Працювало 2 секції: Історії і археології давніх східнослов'янських племен та Історії і археології давньої Русі. В ході роботи було заслухано та обговорено біля тридцяти доповідей, які стосувались, головним чином, досліджень проблем слов'яно-руської археології та історії [104, арк. 138].

Крім студентів, з доповіддю «Проблеми етногенезу слов'ян» перед присутніми виступив І.Винокур. В роботі конференції також взяли участь доцент Київського педінституту Н.Кравченко, завідуючий кафедрою археології Люблінського університету Ян Гурба, доктор мистецтвознавства професор Г.Логвин (м. Київ) та член Спілки художників СРСР С.Кукурудза. Незважаючи на зазначений у назві республіканський статус, конференція фактично стала першою у інституті міжнародною студентською конференцією [105].

Визначною подією для вузу став організований на базі Кам'янець-Подільського педінституту та археологічної лабораторії симпозіум, присвячений черняхівській культурі за участю представників провідних наукових установ країни [108]. Це був важливий захід, який визначив плани щодо подальшого вивчення даних пам'яток.

З 2006 р. скликання міжвузівських студентських форумів у нашому університеті стало традицією. Спочатку вони відбувалися з інтервалом один раз на 2 роки, а зараз – щорічно [106]. В даний час археологічною лабораторією виконуються організаційні заходи, щодо проведення чергової 7-ї конференції, яка планується на травень 2018 р. Деякі нинішні наші студенти, такі як Є.Левінзон, С.Сніховська, М. Сльозкін, Т.Турковський щорічно намагаються побувати і виступити на кількох конференціях. Підкреслимо, що через археологічний гурток пройшли сотні студентів історичного факультету. Це були

серйозні уроки по організації і виконанню наукових досліджень, набуття методичних прийомів і навичок самостійного ведення розкопок. Для десятків із них археологія стала професією. Із числа вихованців вузу І.Винокуром було створено археологічну школу, яка переросла в свого роду регіональний науковий центр вивчення давньої історії Поділля та Південно-Східної Волині. З нього вийшли доктори наук О.Приходнюк, Л.Вакуленко, С.Баженова, кандидати історичних наук, доценти М.Петров, А.Гуцал, О.Журко, В.Якубовський, Б.Строць, О.Баженов, О.Могілов, І.Герета, П.Нечитайло, С.Маярчак, І.Старенький. Успішно працюють в сфері археології завідувачий відділом охорони пам'яток історії та культури у Хмельницькій області С.Шпаковський, директор Державного історико-культурного заповідника Межибіж О.Погорілець, директор Борщівського краєзнавчого музею М.Сохацький, завідувачий відділом Кам'янець-Подільського історичного музею-заповідника П.Болтанюк, викладач Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії С.Семенчук, координатор проекту «Тerra Amadociae» О.Надвірняк та ряд інших випускників вузу.

Варто зробити наголос і на повсякденному житті експедиції. Воно багатогранне й вимагає значних зусиль, і в першу чергу від керівництва. Це не тільки дослідження, а й щоденні побутові проблеми, постійні турботи про забезпечення продуктами харчування, паливом, дотриманням техніки безпеки, налагодження стосунків з місцевими мешканцями і ряд інших. Побутові умови завжди були скромними. В 60-90-х рр. всі учасники розташовувалися в польових умовах по – спартанськи, у звичайних, не завжди надійних, наметах, без будь-яких особливих зручностей. Для табору, як правило вибиралися місця, де була питна вода. В той час це було не так складно. Тоді легко можна було, на відносно близькій віддалі від об'єкту розкопок, знайти затишну галявину чи терасу, часто затінену деревами, поряд якої дзюрчав чистий прохолодний струмок, а ще краще, джерело з кришталевою водою. Таким було наше розташування у сс. Ружичанці, Рудківцях, В.Слободі, Тарасівці та інших пунктах. Але непродумана меліорація, яка швидко набрала загрозливих масштабів і, викликані нею природні процеси, привели до того, що вода почала зникати не тільки з джерел, але й з колодязів. Це суттєво ускладнило експедиційне життя. Крім цього десь з кінця 80-х почався розвал колгоспної системи. Зникла техніка, яку можна було використовувати для полегшення праці при земляних роботах на розкопі, стало складніше із продуктами, які раніше завжди можна було виписати у колгоспній конторі. Зате і у цьому появилися певні плюси,

правда, скоріше сумнівні. Окремі приміщення в селах, які використовувалися різними управлінськими структурами позвільнялися і їх можна було пристосувати для проживання членів експедиції. Іноді це було пов'язано із значними труднощами. Наприклад, у с. Чабанівці експедиція розмістилася у будинку, де у свій час проживали спеціалісти сільського господарства. Кілька років він вже стояв закинутий, пічки у кімнатах розбиті, цегла з глиною розкидана по підлозі, кіптява покривала стіни. Потрібно було кілька днів, щоб провести косметичний ремонт і навести елементарний порядок. Дещо кращі, але далекі від комфорту, умови для проживання ми мали у Малинівському і Теклівському клубах, і вже зовсім непогані – у школах сс. Шутнівці, Кам'янка, Рудківці. Але, як би там не було, в будь-якому випадку жити під надійним дахом все-таки набагато краще ніж у відкритому полі, коли траплялося так, що вітром зривало палатки і з фотоапаратів, де знаходилися плівки з безцінними, відзнятими на розкопках кадрами, доводилося виливати воду.

Загону археологів, які працюють в полі, часто далеко від населеного пункту, потрібний транспорт. Це чудово розумів І.Винокур і доклав чимало зусиль для розв'язання цієї проблеми. В одному із гаражів пединституту ще з часів війни стояв неходовий американський «Форд» – амфібія. Ректор І.Зеленюк з легкістю віддав його для потреб експедиції. При допомозі деяких знавців автомобільної техніки його вдалося довести до «тями» і він, з перемінним успіхом, став виїжджати в поле. Траплялося всяке – зупинитися авто могло на будь-якому кілометрі і примусити його знову рухатися вартувало чималого поту. Правда, студенти–умільці, як правило, намагалися давати йому раду, нерідко штовхаючи сотні метрів. Такі сцени завжди викликали шалений регіт і жарти. Тому завжди на рівні різних підрозділів вузу піднімалося питання роздобути кращу машину. Допоміг такий випадок. До Кам'янця-Подільського із Львова переселився відставний генерал Бубнов, син якого навчався на історичному факультеті. І.Винокур разом з деканом факультету А.Копиловим переконали генерала допомогти. Останній, через командування Львівського військового округу, зумів посприяти у придбанні списаного «ГАЗ-69». У 1972 р. машині зробили капітальний ремонт на Дарницькому автозаводі і вона служила археологам значно краще «Форда». З 2009 р. її замінив майже новий «УАЗ-3161» [107].

Підсумовуючи науковий доробок експедиції за 44 роки її існування слід відмітити, що за цей час зібрано і осмислено значне коло археологічних матеріалів, які склали важливу джерельну базу для вивчення давньої історії Поділля, України і Східної Європи в цілому.

За 1963-2017 рр. шляхом стаціонарних розкопок вивчалися 16 поселень і 8 городищ, де виявлено біля 300 жител і господарських споруд, 21 могильник і 80 курганів, у яких відкрито більше 300 поховань, 10 святилищ-жертвників. Загальна площа розкопів становить більше 60000 м². В процесі археологічних розвідок в межах Хмельницької та сусідніх областей вдалось виявити сотні раніше невідомих місцезнаходжень, що значно збагатило археологічну карту краю. В рамках пам'яткоохоронної діяльності систематично проводяться обстеження уже відомих старожитностей, під час яких уточнюється їх культурна приналежність, прив'язка до місцевості, визначення меж, встановлення охоронних знаків тощо.

Здобутий фактичний матеріал знайшов своє відображення в роботі міжнародних археологічних конгресів і симпозиумів (Варшава, Прага, Берлін, Братіслава, Софія, Київ, Псков, Новгород, Люблін), а також історико-краєзнавчих конференцій (Кам'янець-Подільський, Хмельницький, Вінниця, Полонне, Ізяслав, Шепетівка, Могилів-Подільський, Тернопіль тощо).

На їх основі написано десятки дипломних і курсових робіт. опубліковано ряд монографій, навчальних посібників, методичних розробок, статей і публікацій. Експонати з рокопок демонструвались на V-му міжнародному археологічному конгресі (Київ), та на виставках старожитностей в Польщі та Німеччині, складають помітну частину музейних фондів Кам'янець-Подільського, Хмельницького, Старокостянтинова, Городка, Нової Ушиці, Дунаєвець, Нетішина тощо.

Ми зупинилися лише на основних моментах історії археологічної експедиції Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Її нинішні досягнення продовжуються в нових дослідженнях курганів скіфського часу в межах Середнього Подністров'я, в роботах на території Старого міста, розвідках та обстеженнях археологічної спадщини краю.

Список використаних джерел і літератури

1. Винокур І.С. 30 років досліджень археологічної експедиції Кам'янець-Подільського педінституту // Матеріали ІХ-ї Подільської історико-краєзнавчої конференції. Кам'янець-Подільський, 1995. С. 78-81.
2. Гуцал В.А., Мегей В.П. Дослідження археологічної експедиції Кам'янець-Подільського педагогічного університету (1963-1999) // Давня і середньовічна історія України. (історико-археологічний збірник) на пошану Іона Винокура. Кам'янець-

Подільський: Інформаційно видавничий центр Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-у, 2000. С.15-32.

3. Гуцал В.А. Археологічні експедиції І.С. Винокура на Хмельниччині / В.А. Гуцал // Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції. «Хмельниччина в контексті історії України». Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2012. С. 456-458.

4. Гуцал В.А. Дослідження І.С. Винокуром археологічних пам'яток Подністров'я / В.А. Гуцал // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І.Огієнка. Збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів докторів і аспірантів у 3-х томах. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2013. Вип. 12. Т.1. С. 10-11.

5. Баженов Л.В., Баженов О.Л. Хроніка археологічних досліджень Кам'яниччини (80-ті роки XIX середина 90-х років XX ст.) // Кам'яниччина в контексті історії Поділля. Науковий збірник / [редкол. Баженов Л.В., Винокур І.С. та ін.]. Кам'янець-Подільський: Оюм, 1997. Т. 1. С.44-48.

6. Баженов Л.В., Костиця М.Ю., Прокопчук В.С. Вчений європейського рівня: І.С. Винокур. Житомир: Косенко, 2005. 40 с.

7. Завальнюк О.М., Комарніцький О.Б. Кам'янець-Подільський національний університет (1918-2008 рр.): Історичний нарис. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. 296 с.

8. Копилов С.А., Газін В.В. Історичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету. Історичний нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 75 с.

9. Винокур І.С. Могильники первой половины I тысячелетия н.э. в Раковце и Киселеве // Материалы XIX научной сессии Черновицкого госуниверситета. Секция исторических наук. Черновцы, 1963. С.21-23.

10. Винокур І.С., Хотюн Г.М. Языческие изваяния из с. Ставчаны в Поднестровье // Советская археология. 1964. № 4. С. 210-214.

11. Винокур І., Хотюн Г., Бойко Ю. Розкопки в Бакоті // Радянське Поділля. 1963. 27 жовт.

12. Винокур І.С. Рідкісна знахідка // Радянська Буковина. 1963. 7 лип.

13. Винокур І.С. І знову археологи в путі // Радянський студент. 1964. 29 жовт.

14. Винокур І.С. Цікава знахідка // Радянське Поділля. 1964. 31 трав.

15. Якубовський В., Богачек С. Розкопки стародавнього могильника // Радянський студент. 1963. 10 верес.

16. Винокур І. Земля відкриває свої таємниці // Радянський студент. 1963. 10 верес.

17. Науковий архів науково-дослідної лабораторії археології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. (Далі – НАНДІА К-ПНУ ім. І.Огієнка). Ф.–1. Звіти археологічних експедицій 1955-2016. оп. 1, спр. 13. Винокур І.С. Хотюн Г.Н., Бойко Ю.В. Отчет об археологических исследованиях на территории Хмельницкой области в 1963 году. Каменец-Подольский, 1964. 12 с. 15 рис.

18. Винокур І.С., Горішній П.А. Бакота. Столиця давньоруського Пониззя. Кам'янець-Подільський, 1994. 364 с.

19. Державний архів Хмельницької обл. Ф.Р.–302, оп. 8, спр. 309 Протоколи засідань кафедри історії Кам'янець-Подільського пединститута за 64-65 учебный год. 45 арк.

20. Державний архів Хмельницької обл. Ф.Р.–302, оп 10, спр. № 6 Звіт кафедр про науково-дослідну роботу Кам'янець-Подільського пединститута за 1965 р. 99 арк.

21. Винокур І., Пламеницька Є. Нові матеріали про давню історію міста // Прапор Жовтня. 1964. 16 черв.

22. Винокур І.С., Петров М.Б. Історична топографія Кам'янця-Подільського з найдавніших часів до кінця XVIII ст. Хмельницький, 1983. 48 с.

23. Винокур І.С. До питання про вік Кам'янця-Подільського // Міжнародна конференція з проблем охорони фортифікаційних споруд в Україні. Фортифікація України. Кам'янець-Подільський, 1993. С.20-21.

24. Гурський О.В. Вірменський храм св.Миколи XV-XVIII ст. у Кам'янці-Подільському: Дослідження і відкриття. / О.В.Гурський, А.Б.Задорожнюк, М.Б.Петров // Хмельниччина: роки становлення та поступу. – Хмельницький: Доля, 1997. – С.229-234.

25. Гуцал В.А., Мегей В.П. Гончарна піч XVII ст. у м.Кам'янці-Подільському // Хмельниччина: роки становлення та поступу. – Хмельницький: Доля, 1997. С.229-234.

26. Винокур І.С. Таємниця Ружичанської “Бездні” // Радянське Поділля. 1966. 3 серп.

27. Винокур І.С. Ружичанський могильник III-IVст. н.е. (Дослідження 1965 р.) // Тези доповідей на звітній науковій сесії кафедр Кам'янець-Подільського пединститута за 1965 р. Кам'янець-Подільський, 1966. С.32-33.

28. Винокур І.С. Історія та культура черняхівських племен Дністрово-Дніпровського межиріччя II-V ст. н.е. / І.С.Винокур. – Київ, 1972. – С.35-77.

29. Науковий архів Інституту археології. Ф. Експедиції. Оп. 1. Спр. 1966/55 Винокур І.С. Приходнюк О.М. Отчет об археологических исследованиях на территории Хмельницкой области в 1966 году. Каменец-Подольский, 1967. 12 с. 10 таб.

30. Роук М. Некрополь в Рідкодубах //Радянський студент. 1967. 19 жов.

31. Науковий архів Інституту археології. Ф. Експедиції. Оп. 1. Спр. 1967/56. Винокур І.С. Приходнюк О.М. Отчет об археологических исследованиях на территории Хмельницкой области в 1967 году. Каменец-Подольский, 1968. 17 с. 25 таб.

32. Науковий архів Інституту археології. Ф. Експедиції. Оп. 1. Спр. 1968/1а. Винокур. І.С. Приходнюк О.М. Отчет об археологических исследованиях на территории Хмельницкой области в 1968 году. Каменец-Подольский, 1969. 17 с. 16 рис.

33. Винокур І.С., Приходнюк О.М. Раннеславянское поселение на р.Смотрич // Раннесредневековые восточнославянские древности. Ленинград, 1974. С.227-241.

34. Винокур І.С. Історія лісостепового Подністров'я і Південного Побужжя. Київ – Одеса, 1985. 128 с.

35. Науковий архів Інституту археології. Ф. Експедиції. Оп. 1. Спр. 1977/83. Винокур І.С., Журко А.І., Мегей В.Ф., Щегельський І.І. Отчет об археологических исследованиях 1977 году. Каменец-Подольский, 1978. 12 с. 24 рис.

36. Троян А., Крайній К. Погляд в далеке минуле // Радянський студент. 1967. 19 жов.

37. Нізевич С., Зеленюк А. Надзвичайна удача // Радянський студент. 1967. 19 жов.

38. Журко О. Розкопки в Жванці // Радянський студент. 1973. 20 жов.

39. Дроздова М., Уткіна С. На стоянці Молодове // Радянський студент. 1979. 18 січ.

40. Шевченко О. Вивчення пам'яток //Радянський студент. 1979. 18січ.

41. Надвірняк О. Розкопки на Чернігівщині //Радянський студент. 1979. 18січ.

42. Завальнюк Л., Миколаєнко О. Розкопки в Думанові // Радянський студент. 1980. 20 берез.

43. Гординчук М. На стоянці Молодове // Радянський студент. 1980. 20 берез. .
44. Надвірняк О. Поселення на Черкащині // Радянський студент. 1980. 20 берез.
45. Погорілець О. Таємниці минулого // Радянський студент. 1980. 20 берез.
46. Крушельницький В. Розкопки могильника в Думанові // Радянський студент. 1981. 9 квіт.
47. Надвірняк О. Знайомство із старожитностями Криму // Радянський студент. 1981. 9 квіт.
48. Клос І. Розкопки у Молодові // Радянський студент. 1982. 24 чер.
49. Бученко А. Літописний Заруб // Радянський студент. 1983. 9 чер.
50. Голубенко С. Археологічні розкопки у м. Старокостянтинові // Студентський меридіан. 2002. 30 лист.
51. Гуцал А.Ф. Рудковецьке городище в ряду пам'яток чорнолісько-жаботинського типу // Тези доповідей VII-ї Подільської історико-краєзнавчої конференції (секція археології). Кам'янець-Подільський, 1987. С. 20-21.
52. Гуцал А.Ф. Рудковецьке городище і перший похід скіфів у Придністровський лісостеп // Давня і середньовічна історія України. Історико-археологічний збірник на пошану І.Винокура з нагоди його 70-річчя. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2000. С.69-79.
53. Гуцал А.Ф. Дослідження Бернашівського могильника у 1991-1992 рр. // Археологічні дослідження на Україні в 1992 рр. Київ, 1993. С. 53-54.
54. Гуцал В.А. Бернашівський могильник та культ голови у первісному суспільстві // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Історичні науки. Кам'янець-Подільський, 2004. Т.12. С. 34-42.
55. Гуцал В.А. Прикраси Бернашівського могильника // Хмельниччина. Дивокрай: наук.-краєзн. зб. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. №1-2. С.29-33.
56. Мегей В.П. Про домобудування на Бернашівському поселенні у Середньому Подністров'ї // Матеріали IX-ої Подільської історико-краєзнавчої конференції. Кам'янець-Подільський, 1995. С.117-119.
57. Винокур І.С. Слов'янські ювеліри Подністров'я. Кам'янець-Подільський, 1997. 200 с.

58. Винокур І.С., Гуцал А.Ф., Мегей В.П. Дослідження курганів доби бронзи в селі Дорогощі на Волині // Записки наукового товариства ім.Т.Г.Шевченка. Львів, 1998. Т.СХХХV: Праці археологічної комісії. С.443-466.

59. Винокур І.С., Альошін О.М. та ін. Буша. Історико-краєзнавчі нариси. Хмельницький: Ред.-видавн. відділ, 1991. 220 с.

60. Винокур І.С. Давньослов'янське і давньоруське язичництво на Середньому Дністрі // VII Подільська історико-краєзнавча конференція. Секція археології : тези доп. Кам'янець-Подільський, 1987. С. 41-43.

61. Якубовський В.І. Розвідкові дослідження в Городку та Іванківцях // Городоччина: минуле і сучасність у контексті історії Поділля: наук. збірн.. Городок, 1994. С. 64-68.

62. Гуцал А.Ф., Мегей В.П. Дослідження курганів скіфського часу біля с.Тарасівка // Кам'яничина в контексті історії Поділля. Науковий збірник. Кам'янець-Подільський, 1977. Т.І. С.85-88.

63. Гуцал А.Ф., Гуцал В.А., Мегей В.П. Дослідження курганів скіфського часу у Середньому Подністров'ї // Археологічні дослідження 1998 р. Київ, 1999. С.74-75.

64. Гуцал А.Ф. Стовпові гробниці Шутнівецьких курганів // Матеріали X Подільської історико-краєзнавчої конференції. Кам'янець-Подільський, 2000. С. 101-102.

65. Гуцал А.Ф., Гуцал В.А., Мегей В.П. Розкопки курганів скіфського часу на Кам'яничині // Археологічні відкриття в Україні 1999-2000 рр. Київ: Інститут археології АН України, 2001. С.17-18.

66. Гуцал А.Ф., Гуцал В.А., Мегей В.П. Результати досліджень курганів скіфського часу біля с.Теклівки на Кам'яничині // Археологічні відкриття в Україні 2001-2002 рр. Київ: Інститут археології АН України, 2003. С. 90-92.

67. Гуцал А.Ф. Археологічні дослідження в Колодівці // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Зб. за підсумками звітної наукової конференції викладачів і аспірантів. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, ред.-видавн. відділ, 2004. Вип. 4. Т.12. С.3-4.

68. Гуцал А.Ф. Кургани VII-VI ст. до н.е. в межиріччі середньої течії Збруча і Смотрича // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І.Огієнка. Зб. за підсумками звітної наукової конференції викладачів докторів і аспірантів, присвячений 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2008. Вип. 7. Т.1.С.24-25.

69. Гуцал А.Ф. Дослідження курганів ранньоскіфського часу на Городоччині // Матеріали XIII Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2010, – С.155-160.

70. Гуцал А.Ф. Археологічні дослідження села Чабанівки у 2000-2001 рр. // Археологія і фортифікація Середнього Подністрів'я. 36. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції на честь 10-річчя відділу старожитностей Кам-Под. держ. істор. музею-заповідника. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2011. С.44-51.

71. Винокур І.С., Мегей В.П. Археологічні дослідження в м.Полонному (1992-1993 рр.) // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. “Полонному 1000 років”. Полонне, 1995. С.8-20.

72. Винокур І.С., Жмурко О.І., Демидко С.Ю. Волинський Ізяславль – перлина на Горині //Дивокрай: наук.-краєзн. альманах. Південно-Східна Волинь. Хмельницький, 1995. Вип.1. С.25-32.

73. Науковий архів Інституту археології. Ф. Експедиції Оп. 1. Спр. 1995/57. Захарев В.А. Могильник давньоруського часу поблизу с. Сокілець. 46 с. 36 рис.

74. Винокур І. Галицько-Волинське князівство і Болохівська земля XII-XIII ст. // Галич в доісторії і середньовіччі : матеріали Міжнар. наук. археол. конф. Галич, 2004. С. 40-44.

75. Винокур І.С. Археологічні дослідження літописного Губина (1997-2005) // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Іст. науки. Кам'янець-Подільський, 2005. Т. 15. На пошану академіка Л. В. Баженова. С. 314-322.

76. Винокур І.С. Болохівська земля в контексті археології та історії Південно-Західної Русі // Студії Кам'янець-Подільського центру дослідження історії Поділля. Кам'янець-Подільський, 2005. Т. 1. С.166-175.

77. Болохівщина: земля і люди: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Велика Волинь», присвяченій 850-річчю від першої згадки про Болохівську землю. Хмельницький-Стара Синява-Любар, 2000. Т.20. 336 с.

78. Літописний Губин в контексті історії Болохівської землі (XII—XIII ст.): матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 26 червня 2004 р. Присвяч. 800-річчю Губина в м. Старокостянтинові. Хмельницький; Київ; Кам'янець-Подільський: Мельник А. А., 2004. 240 с.

79. Винокур І.С., Жмурко О.І., Мегей В.П., Якубовський В.І. Літописний Губин XII-XIII ст. Болохівська земля. Вип. I. За

матеріалами археологічних досліджень 1997-2003 років. До 800-річчя Губина. Хмельницький: Мельник А. А., 2004. 72 с.

80. Якубовський В. В Ужгороді на археологічній конференції // Радянський студент. 1966. 26 трав.

81. Приходнюк О. На археологічному форумі в Москві // Радянський студент. 1967. 16 бер.

82. Стороженко В. На міжнародній студентській археологічній: ми і наук // Радянський студент. 1968. 4 квіт

83. Державний архів Хмельницької обл. Ф 302. Оп 10. Спр. № 69. Звіт кафедр про науково-дослідну роботу викладачів Кам'янець-Подільського педінституту за 1965 р. 92 арк.

84. Державний архів Хмельницької обл. Ф 302. Оп 11. Спр. № 69. Річний звіт кафедр про науково-дослідну роботу викладачів Кам'янець-Подільського педінституту за 1971 р. 103 арк.

85. Державний архів Хмельницької обл. Ф 302. Оп 11. Спр. № 117. Річний звіт про науково-дослідну роботу кафедр за 1972 р. 79 арк.

86. Державний архів Хмельницької обл. Ф 302. Оп 11. Спр. № 521. Історичний факультет. Річний план навчально-методичної та політико-виховної роботи деканату на 1980 -1981 навчальний рік. 35 арк.

87. Державний архів Хмельницької обл. Ф 302. Оп 12. Спр. № 181. Кафедра історії ССРСР і УРСР. Протоколи засідань кафедри історії ССРСР і УРСР на 1988-1989 учебный год. 30 августа 1988 г. 16 февраля 1989 г. 39 арк.

88. Державний архів Хмельницької обл. Ф 302. Оп 11. Спр. № 321. Звіт про науково-дослідну роботу викладачів педінституту за 1976 рік. 97 арк.

89. Собчук В. Форум археологів // Радянський студент. 1967. 18 берез.

90. Собчук В. Всесоюзна археологічна // Радянський студент. 1976. 1 трав.

91. Історико-археологічна // Радянський студент. 1978. 19 жовт

92. Державний архів Хмельницької обл. Ф 302. Оп 12. Спр. № 298. Кафедра історії ССРСР і УРСР. Протоколи засідань кафедри історії ССРСР і УРСР (1989-1990 учебный год). 30 августа 1989 г. – 26 июня 1990 г. 66 арк.

93. Державний архів Хмельницької обл. Ф 302. Оп 12. Спр. № 408. Кафедра історії СРСР та УРСР. Протоколи засідань кафедри за 31 серпня 1990 р. – 27 червня 1991 р. 69 арк.

94. Державний архів Хмельницької обл. Ф 302. Оп 12. Спр. № 512. Кафедра історії СРСР країн Східної Європи і археології. Протоколи засідань кафедри за 29 серпня 1991 р. – 17 червня 1992 р. 51 арк.

95. Державний архів Хмельницької обл. Ф 302. Оп 12. Спр. № 688, Історичний факультет. Протоколи засідань Ради факультету за 31 серпня 1993 р. – 21 червня 1994 р. 106 арк.

96. Державний архів Хмельницької обл. Ф 302. Оп 12. Спр. № 938. Кафедра історії країн Східної Європи і археології. Протоколи засідань кафедри за 1995-1996 н. р. 30 серпня 1995 р. – 26 квітня 1996 р. 59 арк.

97. Середньовічні старожитності Південної Русі-України: матеріали IV Міжнародної студентської наукової археологічної конференції. 15-17 квітня 2005 р. Чернігів, 2005. 185 с.

98. Середньовічні та ранньомодерні старожитності Центрально-Східної Європи: матеріали XIV Міжнародної студентської наукової археологічної конференції (Чернігів 7-9 квітня 2017 р.). Чернігів: Чернігів. нац. пед. ун-т ім. Т.Г. Шевченка, 2017. 234 с.

99. Державний архів Хмельницької обл. Ф. 302. Оп 12. Спр. № 410. Кафедра історії СРСР. Річний звіт про роботу кафедри за за 1990 – 1991 навчальний рік. 7 арк.

100. Державний архів Хмельницької обл. Ф 302. Оп 12. Спр. № 616. Кафедра історії країн Східної Європи і археології. Річний звіт про роботу кафедри за 1992-1993 н.р. 4 арк.

101. Терещук К.Л. До питання про технологію виготовлення давньоруського посуду // Кобудь, Костянтинів, Старокостянтинів. Науковий збірник „Велика Волинь”. Старокостянтинів: ПП. Мельник А.А. 2006. Т.34. С.228-232.

102. Гуцал А.Ф., Сльозкін М.О. Давньоруський «Ізяславль» через призму публікацій із розкопок 1957-1964 рр. // Матеріали XV Подільської історико-краєзнавчої конференції. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О.В., 2017. С.138-143.

103. Гуцал В.А. Співпраця археологів Іона Винокура та Яна Гурби // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Історія археології: міжособистісні та інституціональні комунікації. Львів: Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України, 2015. Вип. 19. С. 162-169.

104. Державний архів Хмельницької обл. Ф. 302. Оп 11. Спр. № 405. Історичний факультет. Протокол засідань Ради факультету за 29 серпня 1978 р. – 23 червня 1979 р. 254 арк.

105. Ткачук Н.Б. Студентська археологія у Кам'янець-Подільському педінституті в середині 60–80 роках ХХ ст. // V Всеукраїнська студентська археологічна конференція «Археологічні дослідження в Україні: здобутки і перспективи». Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин Я.І., 2016. С.34-40.

106. Археологічні дослідження в Україні: здобутки і перспективи: Збірник матеріалів міжнародної студентської археологічної конференції. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, 2006. 156 с.

107. Гуцал А.Ф. Окремі сторінки співпраці (перша і остання зустрічі, докторська дисертація, автомобільні справи) // Іон Винокур: подвижництво в освіті і науці. Кам'янець-Подільський: Аксиома, 2010. С.36-44.

108. Позднейшие судьбы Черняховской культуры: тезисы докладов симпозиума [отв. за выпуск И.С. Винокур]. Каменец-Подольский, 1981. 52 с.

Anatoly Gutsal, Vitaliy Gutsal

Archaeological expedition and archaeological office of the Faculty of History in Kamianets-Podilskiy National Ivan Ohiienko University

The article deals with the history of the archaeological expedition and the archaeological laboratory of the historical faculty of the Kamyanets-Podilsky National University named after Ivan Ohienko, which began in 1963. During its period of more than half a century, the expedition investigated dozens of time-consuming settlements, ancient settlements, burial and religious sites, in the territory of the Middle Dniester in the boundaries of the Khmelnytsky, Vinnytsia, Ternopil and Chernivtsi regions. Of particular importance are the results obtained during the excavation of such old-timers rectification as Ruzhychanskyu chernyakhivska burial culture, multilayer settlement in Bakota, burial and early Iron Age settlement in the village Bernashivtsi, mounds of Teklivtsi, Shutnivtsyah, Kolodiyivtsi, Spasivtsi, mound site in the early Iron Age and Oldruthenian ancient mound site in Gubin etc. Materials of research were worked out by the scientific archaeological laboratory, published in a number of monographs and articles, which formed the basis for writing dissertations, master's and term papers, were the subject of discussions on various scientific forums of our country and abroad. In Kamyanets-Podilskiy, due to the existence of an expedition, a scientific archaeological school was

formed. From it came a lot of professional professionals who work in educational institutions, museums, in the field of antiquities.

Keywords: *Kamyanets-Podilskyi, university, archeology, expedition, laboratory, conference, excavations, memorial, circle.*

Одержано 18 лютого 2018 року

УДК 025.171:027.7:378.4(477.43-21)

В.А. Дубінський, Л.В. Климчук, Н.Д. Крючкова

Відділ рідкісних видань бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та його діяльність із забезпечення наукового зростання користувачів

У статті представлено засади створення відділу рідкісних видань бібліотеки історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Схарактеризовано фонди відділу як джерельної бази наукових досліджень, висвітлено аспекти діяльності працівників відділу щодо проведення науково-дослідної роботи з поширення інформації про раритетні видання, напрями книгознавчих досліджень фондів.

Ключові слова: *Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, відділ рідкісних видань, стародруки, рідкісні і цінні видання, періодичні видання XIX – XX ст., науково-дослідна робота.*

Зі створення відділу рідкісних видань (далі – ВРВ) в історії бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка розпочався новий етап діяльності зі збереження та формування колекцій стародруків, писемних пам'яток і активізації науково-дослідницького напрямку діяльності. ВРВ є важливим підрозділом книгозбірні із задоволення потреб у ретроспективній інформації. Сьогодні у ньому зберігаються цінні та рідкісні видання XVIII ст. – XX ст., які безумовно посідають важливе місце в